

Prof. Dr. Onur Bilge KULA

Aydınlanma ve Cumhuriyet

Cumhuriyet, Aydınlanma ve Uygarlaşmanın Önkoşuludur

Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti, dolayısıyla da cumhuriyet, Türk ulusunun en önemli kazanımıdır. Bu kazanımda belirleyici olan Mustafa Kemal Atatürk 30 Ocak 1923'te Anadolu Gazetesi'ne yaptığı açıklamada, Fransız ve İtalyan heyetlerinin tavrını eleştirir ve şu belirlemeyi yapar: Türkiye, *"tam bağımsızlığını temin edecek bir barış ister. Bu, emin görülmedikçe, uygarlık dünyasının insani hissine ve memleket ve milletimizin kuvvet ve kudretine dayanarak insanca yaşayabilmek için"*, bir başka deyişle, "bağımsızlık" için sürekli savaşım verecektir. Çünkü *"bir devlet tam bağımsızlığına ve bir millet kayıtsız şartsız egemenliğine sahip bulunmadıkça, o devlet ve ulus için yaşam, refah ve şeref"* olamaz. Bu açıklamalar, Atatürk'ün öncelikle ulusun öz gücüne güvenerek ve sonra da uygar dünyanın tavrını önemseyerek, adımlarını attığını göstermektedir. Bu tutarlı yaklaşım, hem öz güçten yola çıktığı, hem de uygar dünyanın birikimini hedeflediği için hep başarıya ulaşmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, bu açıklamada ayrıca tam bağımsızlık ve koşulsuz egemenlik ilkesini gerçekleştirmek amacıyla, *"bütün milletin emek gayretini"* verimlileştirmeyi sağlayacak "Halk Fırkası" adıyla bir siyasi partinin kurulmasını gerekli gördüğünü vurgular. Kurulacak Halk Fırkası'nın başlıca amacı, *"bütün sınıfların hukukunu, ilerleme ve saadetini"* sağlamak için gerekli araçları ve olanakları yaratmaktır. Atatürk bu belirlemeyi, tutarlı bir toplumcu bilimci duyarlılığıyla yaptığı o dönemdeki Türkiye'nin toplumsal yapısının çözümlenmesine dayandırır.

Yeni Türkiye, Bir Halk Devletidir

Atatürk, 2 Şubat 1923'te İzmir'de halka verdiği söylevde, bağımsızlığı ve koşulsuz egemenliği elde etmek için, mutlaka bütün güçleri birleştirmek ve *“bütün gücü halkta aramak”* gerektiğini vurgular; çünkü halk, her türlü gücün, oluşumun ve kararın kaynağıdır. Atatürk'ün asla vazgeçmediği temel ilke, bağımsızlık ve ulusal egemenliktir. Bağımsızlık ve ulusal egemenlik, Atatürk için özgürleşmenin ve cumhuriyeti demokratikleştirmenin tek güvencesidir. Bu nedenle, çok zor koşullar altında kazanılan egemenlik hiçbir biçimde sınırlandırılmaz.

Mustafa Kemal Atatürk, ilke ve devrimlerinin düşünsel temellerini, 2 Şubat 1923'te İzmir'de halka yaptığı toplam elli beş sayfadan oluşan söylevde serimler. Anılan söylevdeki belirlemeyle, yaşam, *“mücadele/savaşım demektir; çarpışma demektir. Yaşamda başarı, ancak savaşım ile kazanılabilir.”* Bu, eksiksiz bir aydınlanmacı tavrın anlatımıdır. Aydınlanma felsefesinde temel ilke, insanın aklını kullanabilmesi için, öz çabasıyla *“tembellikten ve korkudan”* kurtulması, özgürleşmek ve özerkleşmek için savaşım vermesidir.

Sağlam bir tarih ve toplum bilgisine sahip olan Atatürk, Meclis Başkanlığına Seçilmesi üzerine, TBMM'de yaptığı (13 Ağustos 1923) konuşmada, en büyük devrim ve uygarlaşma kanıtı olarak gördüğü ve *“tarihsel gelişmenin sonucu”* diye nitelediği Türkiye Cumhuriyeti'ni *“yeni Türkiye devleti, bir halk devletidir, halkın devletidir”* sözleriyle tanımlar. Bu belirlemenin anlamı açıktır: Halk, her türlü girişim ve yenileşme atılımının hem kaynağıdır, hem de ereğidir. Halka dayanmayan hiçbir güç yaşayamaz. Başarının kaynağı, halktır. Atatürk'e göre, şimdiyi kurabilmek için geçmişin, geleceği kurabilmek için de şimdinin birikiminden yararlanmak, akıl ve bilimin gereğidir. Bu anlayış uyarınca, Cumhuriyet Devrimi'nin

güçlenmesinin kuramsal çerçevesini oluşturan değerler, tüm ulusun tarihsel kazanımları üzerinde yükselmiştir.

İlerleme, Aydınlanma ve Uygarlaşma, Bitimsiz Bir Süreçtir

Mustafa Kemal aynı konuşmada *"Bugüne kadar kazandığımız başarı, bize ancak ilerleme ve uygarlığa doğru bir yol açmıştır. Yoksa ilerleme ve uygarlığa henüz ulaştırmış değildir"* diyerek, Türkiye'nin *"her uygar memleketin yararlandığı"* haklardan yararlanması için, akılcı ve bilimsel çalışmaları aralıksız olarak sürdürmesinin gereğini vurgular. Bu belirleme uyarınca, özgürlüğün ve demokrasinin güvencesi olan bağımsızlık ve ulusal egemenlik, bitimsiz bir süreç olan ilerleme ve uygarlaşma sürecini hızlandırmış ve kapsamını genişletmiştir.

Atatürk'e göre, Osmanlı yönetiminin izlediği siyasetten türetilen Panislamizm ve Pantürkizm toplumsal gereksinmelere ve uluslararası gelişmelere uymadığı için başarısızlığa uğramıştır. Artık başarısızlığa uğramış yaklaşımlar bırakılmalı, çağa uygun yönetim biçimi olan Cumhuriyet kurulmalıdır. Bu deneyimden yararlanan Atatürk, Cumhuriyet'i temel devrim diye niteler. 2 Şubat 1923'te İzmir'de Cumhuriyet'in temel öğelerinin, TBMM ve hükümet olduğunu belirtir. Cumhuriyet hükümetinin amacı, Atatürk'ün belirlemesiyle, *"toplumun varlığını korumak ve o toplumu manen ve maddeten müreffeh ve mesut etmektir."* Cumhuriyet hükümeti, *"ulusun egemenliğini, ulusa vermenin"* aracıdır.

Atatürk aynı söyleşide demokrasinin insanlığın umudu olduğunu vurgulayarak, cumhuriyet ile demokrasi arasındaki güçlü bağı dile getirir. Cumhuriyet'i, demokrasinin geliştiği ortam olarak kavrar. Cumhuriyet'in güçlenmesi, demokrasinin gelişmesine bağlıdır. Cumhuriyet, demokrasiyi; demokrasi cumhuriyeti koşullar. Bu iki değer, ancak birlikte var olabilir.

Mustafa Kemal, ayrıca Türkiye'nin "*kendi ekonomik ve siyasi kaderini kendisinin belirlemek istediğini*" vurgular ve bu öz belirleyimi, "*yeni Türk demokrasisinin tüm binası*" olarak tanımlar. Görüleceği üzere, ulusal bağımsızlık, özgürlüğün ve özgür bir geleceğin önkoşuludur.

5 Şubat 1924'te İstanbul gazetecilerine yaptığı konuşmada "*ulusun ruhunu, ilerleme ve gelişme yeteneğini*" Cumhuriyet'in gerekleri arasında sayar. Bu belirlemenin anlamı açıktır: Cumhuriyet'in başlıca dayanağı, tüm ulusun ilerlemesi ve gelişmesidir. İlerleme ve gelişmenin olmadığı yerde, cumhuriyet yerleşemez.

Mustafa Kemal 9 Eylül 1923'te "Halk Fırkası Nizamnamesi"nin genel esaslarının birinci maddesinde "*Türkiye'yi uygar/çağdaş bir devlet haline yükseltmek*" amacını dile getirir. Burada yer alan belirlemeyle, ulusal egemenlik, toplumun bütününün yönetime katılması, siyasal kararları belirlemesi demektir. Dolayısıyla, Halk Fırkası'nın öncelikli görevi, halkın yönetime katılımını, Türkiye'nin uygarlaşmasını, ilerlemesini ve hukuk devletinin kurulmasını sağlamaktır.

Atatürk, 22 Eylül 1923'te bir Alman gazeteciye yaptığı açıklamada Cumhuriyet'i "*Türkiye'nin yenileşmesi*" olarak tanımlar ve şunu vurgular: Cumhuriyet bir yenileşme girişimidir ve bu yenileşme girişimi henüz sonuçlanmamıştır. Yenileşme yolunda "*sonuna kadar gidilmelidir. Ayrıca, ulusumuzun, "uygar uluslarla ilişkilerini kolaylaştırmak, çıkarlarımız gereğidir."* Görüleceği üzere, Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in dayandığı değerleri, uygarlaşma, ilerleme ve ekonomik kalkınmanın kaynağı olan demokratik cumhuriyetin sürekli yetkinleştirilmesine yönelik bitimsiz bir çalışma olarak tasarılar. Ayrıca, kapsamlı bir yenileşme olarak tanımlamak demek, en genel anlamıyla devrimcilik demektir. Bu anlayış uyarınca, Cumhuriyet, ulusal kurtuluşu da sağlayan devrimci atılımın ürünüdür ve bundan sonraki atılımların kaynağıdır. Bu nedenle, bütün ilericiler ve eleştirel

düşünceliler, Cumhuriyet değerlerini birlikte savunmalı ve geliştirmelidir.

Cumhuriyet, Özgürleşme ve Çağdaşlaşma Girişimidir

Atatürk, 28/29 Ekim 1923'te kendi anlatımıyla, içlerinde İsmet Paşa, Kazım Paşa ve Fethi Bey'in de bulunduğu bir küme milletvekilini Çankaya'ya yemeğe çağırır. Yemek sırasında *“Yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz!”* der ve ekler: Yemekte hazır bulunanlar *“derhal fikrime iştirak ettiler... Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı çağırıp, onlarla konuyu tartışmaya gereksinme duymadım; çünkü onların zaten ve doğal olarak benimle bu hususta hemfikir olduklarına kuşku duymuyordum.”* Görüleceği gibi, Anadolu halkının tarihsel ve siyasal evriminin bir sonucu olan Cumhuriyet, yeni Türkiye'nin kurucularınca bir devlet yönetimi olarak benimsenmiştir. Öte yandan, Cumhuriyet tek başına her şeyin güvencesi değildir. Atatürk'ün 29 Ekim 1923'te Meclis'te yaptığı konuşmada vurguladığı üzere, Türkiye Cumhuriyeti, *“dünyada elde ettiği konuma layık olduğunu eserleri”* ile kanıtlayacaktır. Peki, Türkiye böyle bir konuma layık olduğunu yeterince kanıtlayabilmiştir? Bu soruya olumlu yanıt vermek zor olmakla birlikte, şu söylenebilir: Bilimsel üretim, eleştirel akıl, demokrasi, insan hakları ve özgürlükler alanında gerçekleştirdiği ilerlemeyle varlığını kanıtlamak, Türkiye için hala güncel ve ivedi bir görevdir.

Söz konusu görevi yerine getirmesi beklenen Cumhuriyet, her bakımdan ilerleme, öz gelişmeyi güçlendirmenin yanı sıra, dünyaya açılma, seçici bir yaklaşımla dünyanın düşünsel üretimini edinme ile olanaklıdır. Nitekim uygar uluslarla etkileşimi gerekli gören Mustafa Kemal Atatürk Fransız gazeteci Maurice Pernot'ya verdiği demeçte (29 Ekim 1923) Fransa'nın özgürlük savaşımının önemini vurgulayarak, *“Biz hepimiz Fransa'nın kültür kaynağından içtik”* belirlemesini yapar. Atatürk'ün değerlendirmesiyle, ülkeler çeşitlidir;

fakat “uygarlık birdir” ve bir ulus “ilerlemek için bu yegâne uygarlığa” katılmak zorundadır. Osmanlı İmparatorluğu, başarılarından ötürü mağrurlaşarak, “kendisini Avrupa milletlerine bağlayan bağları kestiği için” çökmüştür.

Atatürk’ün deyişiyle, Türk halkı fikir ve eğilim olarak “bir Avrupa Türkiye’si, daha doğrusu Batı’ya yönelmiş bir Türkiye” arzulamaktadır. Bu, tarihsel bir yönelimi anlatmaktadır; çünkü “biz daima Batı’ya doğru yürüdük.” Son dönemlerde Doğu’ya çekilme belirtileri olmuştur; ancak “bedenlerimiz Doğu’da ise de fikirlerimiz Batı’ya doğru yönelik kalmıştır.” Bu sözler, kültür tarihçilerin “Anadolu’nun en belirgin özelliklerinden biri, Batı yönelimidir” belirlemesiyle örtüşmektedir.

Atatürk çağdaşlaşmayı Avrupalılaşmak olarak anlamıştır. Nitekim anılan Fransız gazeteciye 2 Ekim 1923’te söylediği “Memleketimiz asrileştirmek istiyoruz. Bütün çalışmamız, Türkiye’de asri, dolayısıyla da Batılı bir hükümet meydana getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, Batı’ya yönelmemiş millet hangisidir?” belirlemesi yön vericidir. Bu söze eklediği bu yönde ilerlemek isteyen “zincirleri kırar, yürür” anlatımı, Batı ve/veya Avrupa yöneliminin anlatımıdır. Şimdi Cumhuriyetçilerin yapması gereken tam da budur; güç birliği yapmak ve zincirleri kırıp, bilim, laiklik ve aydınlanma yolunda yürümektir.

